

Denne artikkelen kan kopieres fritt og viderefremidles til andre.

En forutsetning er at navn på utgiver (Strinda historielag), årbokas årstall og forfatter(e) oppgis.

Det må ikke foretas endringer i artiklene.

Det er ikke tillatt å skanne eller kopiere bilder i bøkene for bruk i andre sammenhenger.

Gravplassen på St. Hanshaugen ved Charlottenlund

Minner fra frigjøringsvåren 1945

Av Thorleif Eggen

Under andre verdenskrig ble titusenvis av krigsfanger fraktet til Norge under tyskernes regime og holdt i fangeleirer, såkalte arbeidskommandoer, for å bygge veier, jernbaner og forsvarsanlegg. De ble satt til hardt kroppsarbeid selv om kostholdet var særdeles mangelfullt. Til Norge ble det tvangssendt hele 84 000 russiske rødegardister som var tatt til fange på østfronten i tidsperioden 22. juni 1941 til freden i 1945.

Etter kampene på Balkan ble 30 000 jugoslaviske krigsfanger tvangssendt til Norge, og bare omkring 5000 opplevde å få vende tilbake.

Der Strindheim Hageby nå ligger, ble det etablert en stor krigsfangeleir med vesentlig russere. Hver morgen gikk de etter daværende riksvei 50 i flere kolonner nedover til Nyhavna for å arbeide på ubåtbunkerne Dora 1 og Dora 2. Forflytningen til fots var selvsagt sterkt bevoktet av tyske soldater. De gikk i sine sovjetiske uniformer som etter hvert ble sørgelig slitt, og skotøyet fikk enda dårligere beskaffenhet. Leirene var elendige, så utøy og sykdommer var utbredt.

På veien ned til Rotvoll sykehus fra Ranheimsvegen og like øst for General

Schmettows allé var det en stor fangeleir med jugoslaver. Leiren var inngjerdet med piggråd og med to høye vaktårn. Denne kalte vi Serberleiren, selv om fangene der var av mange nasjonaliteter i daværende Jugoslavia.

Behandlingen og kostholdet sto ikke i samsvar med slitet til fangene. De ble derfor etter kort tid i fangenskap sterkt utmattet, og motstandskraften mot sykdommer ble betydelig svekket. Brakke-ene var innredet med køyer i 3 høyder og med 2 til 3 fanger i hver køye. Ofte kunne en død kamerat bli liggende i flere dager, slik at de andre fangene kunne få matrasjonene til den døde. Disse umenneskelige forholdene førte til at mange bukket under av utmattelse og døde. Prøvde noen å rømme, ble de fleste skutt eller tatt til fange på nytt.

Gravplassen på St. Hanshaugen

For å skjule de umenneskelige forholdene krigsfangene levde under, og som resulterte i mange dødsfall, opprettet tyskerne flere gravplasser - og helst utenom sivil bebyggelse. Under sterk bevoktning ble den omkomne gravlagt av medfanger. Noen fikk navnet sitt skrevet inn på trekors. Var det flere som ble begravd samtidig, ble de lagt ved siden av hverandre i samme grav. På sør-

Bilde av krigsgravene på St. Hanshugen tatt etter seremonien 21. juli 1945. Foto: Th. Eggen.

østsiden av St. Hanshaugen var det ved krigens slutt gravlagt 30 sovjetrussiske rødegardister og 13 jugoslaviske partisanmenn. De var alle ofre for den tyske fascismen.

Fredsdagene

Etter at freden ble kunngjort den 8. mai 1945, fikk krigsfangene etter noen dager gå fritt utenfor leirene. For å bedre forholdene bestemte det allierte krigsministeriumet at alle fanger skulle ha samme matrasjoner og forpleining som bestemt i Wehrmachts regulativer. Denne ordningen ble mottatt med stor begeistring fra russerne og jugoslavene.

Tyskerne fikk omgående ordre om å holde seg på plass i leirene for avvæpning, og det ble respektert.

Krigsfangene som nå var blitt frie, gikk fritt omkring, og de ble godt mottatt av sivilbefolkningen. Ifølge propagandaen fra tyskerne skulle det bli store vanskeligheter når bolsjevikene og hordene fra øst kom fritt innover landet vårt, men vi verken så noe galt eller hørte noe galt om dem.

Kontakten med sivilbefolkningen

Begeistringen var enorm blant krigsfangene og oss nordmenn over at det nå var

slutt på krigen. Det ble samlet inn musikkinstrumenter til jugoslavene, slik at de kunne danne orkester, og videre etablerte de sangkor og teatergrupper. I leiren ved Rotvoll disponerte tyskerne under krigen en tyskerbrakke som ble brukt til kantine. Denne ble nå overtatt av de jugoslaviske frigitte krigsfangene, og dit ble vi nordmenn invitert for å delta i folkedans og overvære ulike opptredener.

En søndag i mai da vi ”gutta” besøkte jugoslavene, hørte vi sang nede i Rotvollparken. En gruppe på 20-30 russere hadde gjort innbrudd i Organisation Todts lager (senere Gaute fabrikk), og de hadde forsynt seg med flere kasser drikkevarer, forskjellige matvarer, blant annet makaroni. De hadde også stjålet en stor aluminiumskjele som de kokte makaroni og flesk i. Vi ble vinket inn og bedt om å forsyne oss. Vi ”gutta” hadde heller ikke spist fin og kvit makaroni på lange tider, så vi satte pris på det. Problemet var språket, men vi forsto hverandre på grunn av felles begeistring over at det nå var fred. Russerne hadde kommet i god stemning av drikkevarerne, og fra denne hendelsen husker jeg spesielt en kraftkar som sang Stenka Rasin med dyp røst mens de andre fangene sang med i koret. Vi ungdommene opplevde mange slike episoder fredssommeren 1945.

Et særlig preg på 17. maifeiringen i 1945 gjorde deltagelsen av russere, tsjekkere, polakker, jugoslaver og an-

dre, ja, alle ble hilst med begeistring av folkemassene.

I et innlegg i Adresseavisen den 17. mai 1945 takker russiske offiserer nordmennene for all hjelp til de russiske krigsfanger som var fengslet i de forskjellige leirene omkring Trondheim:

I disse gledens dager, da millioner av mennesker i alle land er fylt av begeistring og glede over friheten og seieren, vil vi soldater fra den røde armé, som befinner seg i leirene ved Trondheim, få frembringe vår inderligste takk til den norske befolkning. En hjertevarm takk til alle som i disse tunge år har vist oss sin medfølelse og ytet oss støtte. Vi vil aldri glemme den godhet som er blitt vist oss, og vi vil bevare minnet herom i de dager som kommer. Vi vet at det norske folk i de forløpne år selv har lidd under hard terror, og vi nærer en dyp beundring for nordmennenes åndelige motstandskraft og deres rakryggede holdning. I dag føler vi en dyp og oppriktig glede over at nordmennenes frihetstid nå er kommet likesom vår egen. I våre hjerter vil vi bevare de beste følelser for det norske folk, og vi vil også fortsette med å pleie og utdype disse i fremtiden. Leve de forente nasjoners arme! Leve den norske hær og det frie norske folk! Leve freden, friheten og vennskapet mellom folkene! Vår inderligste takk og våre beste ønsker for Norge og nordmennene.

Dragun, Ssokolovv, Trichleb, Ossipenko, Mischin og flere.

Idrettsaktiviteter

Rett opp for Charlottenlund jernbanestasjon var det en provisorisk fotballbane. Så snart jugoslavene ble frie, dannet de et fotballag, og det ble spilt privatkamper mot ungdommene på Charlottenlund. Selv om mange av dem var i dårlig form, ytet de god motstand mot våre gutter. Charlottenlund Sportsklubb var ikke organisert ennå, men stedets ungdom møtte hver dag opp for å trene og spille mot serberlaget. Andre idrettslag arrangerte kamper med fangene, og på Stadion i Trondheim var det flere store tilstelninger. Like ved den provisoriske fotballplassen hadde tyskerne bygd ett stort lokale som ble brukt som kantine og senere frigitt til Charlottenlund

Sportsklubb, som ble stiftet 24. mai 1945, og til andre lag. Bygget ble senere brukt som yrkesskole fram til 2003.

Avduking av minnesmerke på St. Hanshaugen

Allerede i mai 1945 begynte jugoslavene å støpe minnesmerket og betongkarmene som markerte gravene på St. Hanshaugen. Sement, sand og materialer forsynte de seg av fra tyske lager. Arbeidet som ble nedlagt, måtte bli ganske omfattende og ta lang tid ettersom all transport og bearbeiding foregikk manuelt.

Da minnesmerket var ferdig, ville politiske foreninger, idrettslag og andre del-

Lokale bygd av tyskerne som kantine og forsamlingslokale for marinesoldatene (med familier) som bodde i husene i Sjøvegen. Etter frigjøringen hadde Charlottenlund Sportsklubb, Charlottenlund Arbeiderlag og sangkoret Skogklang sine møter og fester i huset. Fra 1947-48 brukte Strinda og Malvik (senere Moholt) yrkesskole huset til mekanisk opplæring. Skolen ble nedlagt i 1988, og virksomheten ble overført til Brundalen videregående skole. Brundalen brukte lokalene til 2003. Nå benyttes de av Bygge- og eiendomstjenesten i Sør-Trøndelag fylkeskommune. Foto: Sigurd A. Fjær.

ta sammen med russerne og jugoslavene ved avdukingen. Det ble avvertert i avisene og kjøpt inn blomster og kranser, og gravene ble stelt på beste måte.

Lørdag den 21. juli 1945 kl.16.30 var det stort opptog med representanter fra Norges kommunistiske parti, Norges Arbeiderparti, Charlottenlund Sanitetsforening og Charlottenlund Sportsklubb, og med Ranheim Musikkforening i teten. Deretter fulgte Sangkoret Skogklang og publikum fra hele Strinda med norske, russiske og jugoslaviske flagg. Seremonien samlet over 500 mennesker. Minnestunden ble innledet med at et jugoslavisk kor sang en gripende sørgemarsj. Deretter trådte den jugoslaviske avdelingskommandør, major Zarietj frem og holdt minnetale. Videre talte lederen for den jugoslaviske

militærkommisjon i Trondheim, kaptein Radisavljevitz. (Sitat fra Arbeideravisa 23. juli 1945):

Det vil falle i min tunge lodd å bringe disse sørgebudskapene heim til de etterlatte. Men jeg er forvisset om at når jeg forteller om den kjærlighet og medkjensle den norske befolkning omgir oss med, tenner jeg sikkert håpet i deres hjerter, om at det norske folk vil verne om disse gravsteder.

Representanter fra de alliertes myndigheter, og russiske og jugoslaviske ambassader la ned kranser. Kjøpmann Ottar Hognes som var meget samfunnsorientert, og som senere ble formann i Charlottenlund Sportsklubb, la ned krans fra idrettsungdommen og holdt en gripende tale:

Opptog fra Øvre Charlottenlund til St. Hanshaugen 21. juli 1945. Foran fra høyre: Reidar Eriksen, fru Hybertsen, Magnar Talseth og Randor Edvardsen. Ranheim Musikkorps. Til venstre ser vi Villa Kvenbakken som ble fredet i 1990 og nå eies av Fortidsminneforeningen. Foto: Th. Eggen.

St. Hanshaugen 21. juli 1945. Avduking av minnestein for krigsgravene – i bakgrunnen sangkoret Skogklang med sin dirigent Edvind Talseth. Foto: Th. Eggen.

Aldri har vi følt døden så nær innpå oss som i disse fem fryktelige årene vi nettopp har gjennomlevet. Her hviler 43 utlendinger i norsk jord, de var våre venner. Vi så dem ble båret hit, en etter en, og våre hjerter var fylt av dyp sorg. Vi ville gjøre så uendelig mye for dere, men vi maktet det ikke. Vi ble hindret av bajonettene. Bak disse heltene som ligger her er det like mange heimer som nå venter på sine - men forgjeves.

Fra Charlottenlund Sanitetsforening la Erica Buchholdt ned en vakker krans og holdt en gripende tale til de falne. Ranheim Musikkforening spilte fedrelands-sangen, og til avslutning ble de to lands

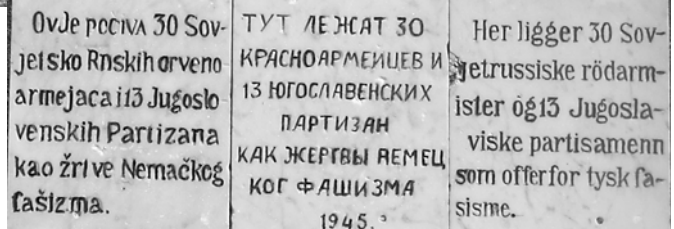
nasjonalsanger sunget under ledelse av det jugoslaviske koret.

Fra 1946 av ble 1. mai en markeringsdag ved gravstedet på St. Hanshaugen. Fra Strindheim skole gikk det opptog med musikkorps i spissen og med flaggborg- og faner fra flere fagforeninger frem til minnesteinen. Flere politiske partier deltok med kranspålegging, og tale for dagen ble i mange år holdt av Bjarne Berg senior. Etter flere års markeringer ble det færre som deltok, og 1. mai markeringen tok slutt. Men selv i dag er det ofte satt blomster på minnestøtten. Norsk Folkehjelp har i flere år hatt besøk av barn fra Tsjernobyl-ulykken i

Minnesteinen på St. Hanshaugen. På sokkelen er et Europakart. Artikkelforfatteren sitter på benken utsatt av Charlottenlund Veteranklubb.

Foto: Sigurd A. Fjær.

1986, og de har da hver gang besøkt minnestøtten på St. Hanshaugen.

Hjemsendelsen

Etter en strålende avskjedskonsert i leiren ved Rotvoll den 13. juli 1945, hvor en masse nordmenn var til stede, skriver Mildrid Olden fra Charlottenlund et innlegg, gjengitt i Ny Tid 16. juli, om vennskapet med fangene.

De russiske krigsfangene her i området ble etter hvert samlet i en leir på Melhus og utstyrt med britiske uniformer og ef-

fekter fra tyske militære lager. Jugoslavenene ble værende i leiren ved Rotvoll ut over sommeren. Den 13. august holdt krigsfangene en avskjedskonsert og en matiné i Sentrum kino. Avskjedskonserten, som ble sendt på Norsk Rikskringkasting, var så godt besøkt at ikke alle kom inn. Mange av fangene hadde allerede lært seg norsk og holdt takketalere. En av fangene ble referert slik i Arbeideravisa:

Med fare for sine egne liv har nordmenn gitt oss mat og styrke til å over-

Fra avisa Ny Tid 16. juli 1945

Russere og jugoslaver tar avskjed.

Strålende avskjedskonsert på Rotvold

På vegne av en rekke kjente på Charlottenlund vil jeg på denne måte få lov til å rette en takk til våre mange venner blant russerne og jugoslavene i ex-fangeleirene på Strindheim, Rotvold og andre forlegginger.

Det har siden fredsslutningen vært en rik tid for oss. Mange fryktet kanskje for hvorledes det ville gå når freden kom og de mange fæle bolsjevikere og Tito-banditter skulle slippes fri. Men, det har vært en opplevelse og mange av oss har lært ikke så ganske lite i denne tid. Vi har lært at disse mennesker som har blitt plaget og sultet gjennom lengre tid, er mennesker som vi hadde noe å lære av. De har oppført seg på en eksemplarisk måte som har avtvunget alle den høyeste respekt. Russerne og jugoslaverne på sin side har også lært å sette pris på oss, og de reiser hjem til sine land som ambassadører for et utviklet vennskap mellom våre land.

Fredag den 13. ds. holdt jugoslaverne sin avskjedskonsert på Rotvoldforleggingen. De hadde oppsatt et ypperlig program med musikk og sang. I

særdeleshet vil vi framheve kapellmesteren for hans ypperlige ledelse av orkestret og for hans egen tolkning av sitt hjemlands folkesanger og danser. Orkestret fikk ved hvert nummer orkanaktig bifall. En uttalelse om vennskapet mellom Jugoslavien og Norge ble gjenstand for stor begeistring og fikk veldig tilslutning.

En norsk kamerat sa til avslutning et par ord, og når han til slutt nevnte at disse "Titobanditter" var de mest sympatiske mennesker han hadde truffet, da ville jubelen ingen ende ta. En dalmatierinne, som var gift med en nordmann, besteg derpå podiet. Hun sa blant annet: "Jeg er gift med en nordmann nå og er således norsk, men jeg er også jugoslav! Jeg vil benytte denne sjeldne anledning til å få takke alle norske for hva de har gjort for mitt folk. (Endeløs jubel). Leve Tito og leve det norske folk og friheten. Det ypperlige orkester spilte den russiske partisansang og til slutt den populære "Moskwa moja".

Kontakten mellom de norske og jugoslaviske kamerater var helt rørende, og det er nok mange av oss som kommer til å savne våre kjære russiske og jugoslaviske kamerater, når de nå snart alle har forlatt oss. Man er fristet til å si på gjensyn.

Mildrid Olden, Charlottenlund

leve. Når vi reiser fra Norge til vårt kjære fedreland, takker vi for all hjelp og vi vil aldri glemme dere.

Det ble tidlig lagt planer for hjemsendelsen av de 13 000 sovjetiske krigsfanger som var i Trondheimsområdet, og allerede den 13. juni gikk den første togtransporten i kuvogner over Storlien til Luleå, Gävle og Sundsvall. Russland skulle selv sørge for videre transport. Hver dag kunne det gå tog med omlag 800 sovjetrussiske fanger fra Trondheim stasjon. Kontakten med lokalbefolkningen var meget god, og et takknemlig og begeistret publikum møtte opp på jernbanen med blomster, mat-

pakker og gaver ved hjemsendelsen. De som var for syke og svake, ble inntil videre værende igjen eller transportert i hospitaltog.

Jugoslavene (serbere) som det var færre av, reiste heim den 21. august 1945 med tog gjennom Sverige. Ifølge Norsk Krigsleksikon 1940-45 var det i Trøndelag 602 serbere som overlevde krigen og 206 som døde.

Også her møtte et takknemlig og begeistret publikum opp med gaver og blomster da toget forlot Trondheim stasjon.

Flytting av gravene

De første årene etter krigen var det ikke mye snakk om å flytte eller samle levningene av russiske og jugoslaviske krigsfanger. Etter hvert kom det gjennom avisene mange henvendelser fra folk som ønsket bedre stell av gravene og flytting av gravene til vigd jord.

I et møte i Oslo i september 1949 var representanter fra Forsvars-, Utenriks- og Politidepartementet og representanter fra forskjellige forsvarsgrener innen hær, marine og luftforsvar samlet. Det ble besluttet at krigskirkegårder som lå i nærheten av militært viktige steder som flyplasser, eksersersplasser, befestede punkter o. l., skulle flyttes til kirkegårder som ikke hadde militært viktige punkter i sin nærhet. Grunnen til denne

bestemmelsen kan en spekulere over. Var det begynnelsen på den kalde krigen? I 1950 ble det bestemt at av budsjettmessige hensyn måtte all flytting av krigsgraver foreløpig stanses.

I oktober 1952 kom en sovjetisk gravkommisjon til Norge, og de deltok i den Norsk-Sovjetisk gravkommisjonen som reiste landet rundt for å registrere alle gravplassene. Kommisjonen var i Trøndelag i tiden 21.–25. oktober 1952, og på St. Hanshaugen 22. oktober. De fikk ikke se gravene på Ørland flyplass. I kommisjonen deltok også representanter fra lokale myndigheter. Den 25. juli 1953 forelå planer fra Hærens overkommando om flyttingen i Trondheimsregionen. Det ble bestemt at levningene av sovjetiske borgere skulle flyttes til et

Gorduskompaniet

SPESIALOPPDRAG - TRANSPORT - GRAVNING

HUITFELDTS GT. 3 - TLF. 44 64 36

Sentralkontoret for Krigsgraver,
Oslo

Deres ref.

Deres skrivelse

Vår ref. SE/GT

OSLO, Des. 1953.

Charlottenlund.

Charlottenlund krigskirkegård lå i utkanten av Trondheim by. Den lå i et bakkehell og var en meget pen krigsgravplass. Det var murt betongrammer rundt de enkelte graver og de enkelte graver var pent plassert i terrenget i snorrette rekker. Imidlertid var jorden veldig hard her og vi måtte så og si hakke oss ned til kistene. Samtlige begravede her lå i kisser og alt på denne gravplass var meget velordnet og forsøggjort. Av de begravede her var det 13 russere som ble overført til Lademoen, dertil var det 28 jugoslaver som ble overført til Moholdt.

I brevet står det at det var gravlagt 13 russere og 28 jugoslaver. På minnesteinen står det 30 russere og 13 jugoslaver. Konservator Ingeborg Hjørt ved Falstadsenteret opplyser at i følge listene til Norsk-Jugoslavisk samarbeid var det 10 jugoslaviske fanger som døde på Rotvoll og 3 på sykehus i Trondheim - i alt 13.

Organisation Todt (OT)

Organisation Todt var en halvoffentlig organisasjon som ble opprettet i Tyskland i februar 1938. Dens formål var å bygge militære installasjoner i Tyskland og senere i tysk okkuperte områder.

Her i Norge de ble det etablert OT – Einsatzgruppe Wiking, som i 1940 startet med å bygge U-båtbunkerne Dora i Trondheim. Her på Charlottenlund bygde OT ett brakkeanlegg på nordsiden av St.Hanshaugen ved Ranheimsvegen. Dette bygget var bygd med lasteramper og ble brukt til mellom-lagring av forsyninger for OT.

Organisasjonen hadde navn etter sin første leder Dr. Fritz Todt, Etter han døde i en flystyrt i februar 1942, tok Albert Speer ansvaret for virksomheten.

Opprinnelig skulle arbeidet utføres med norsk, dansk og tysk arbeidskraft, men mangel på personell førte fra 1943 til stor bruk av tvangsutskrevet arbeidskraft og krigsfanger, særlig russere, jugoslavere og polakker. Mot slutten av 1944 er det beregnet at OT i tyskokuperte land hadde rundt 1,4 millioner arbeidere totalt. Av disse var rundt 1 % tyskere som var avvist av de militære og resten var krigsfanger og tvangsutskrevne arbeidere fra okkuperte land.

planlagt gravfelt på Lademoen kirkegård, mens levningene av jugoslaver skulle flyttes til et planlagt plass på Moholt kirkegård. Herredsgartner i Strinda, Carl Soelberg, hadde utferdiget planene for anleggene på begge gravplassene. På Lademoen er det samlet 111 russiske borgere, av disse er 74 overført fra Levanger, Falstad, Skatval, Værnes, Leinstrand og Charlottenlund. Arbeidet med å ta opp gravene og foreta ny gravlegging og da i kister ble utført av personell fra de øvrige kirkegårder i nærvær av politiet. Jordfestelsen ble foretatt av feltpresten. På Moholt kirkegård ligger 133 jugoslaviske krigsfanger gravlagt, av disse er 57 navngitt og 76 uten navn. Samtlige graver på St. Hanshaugen ble flyttet i løpet av desember 1953.

Den 18. oktober 1964 var det russisk flåtebesøk i Trondheim, og da ble det fore-

Tyskerbrakker i Ranheimsvegen 75 på Charlottenlund. Under krigen brukt av organisasjonen Todt. Produksjonslokaler for Gaute Næringsindustri AS fra 1947 – 2002. I dag finner en der nyoppførte boliger med husnummer 63 til 75. Foto utlånt av Gaute Næringsmiddelindustri AS.

tatt en markering ved minnesmerket på Lademoen kirkegård. Sjefen for nordflåten, viseadmiral Lobov, holdt tale og la ned krans. Hornorkestret fra skipet Arkangelsk spilte, og en sovjetisk garde på 24 mann på den ene siden og en norsk garde på 24 mann på den andre siden av monumentet for krigens ofre dannet æresvakt.

Charlottenlund Veteranklubb har nå i flere år arbeidet for å bevare minnesmerket og utført busk- og grasrydding på stedet. I krysset mellom gamle Ranheimsvegen og Schmettows Allè er det satt opp et skilt som viser veien. På gravplassen er det satt opp en benk som blir flittig brukt av turgåere. Veteranklubben håper stedet kan bli regulert inn i et parkområde for hele St. Hanshaugen, og på denne måten bli bevart for fremtiden.

Kilder:

Distriktskontor for krigsgraver - notater Arbeideravisa, mai - oktober 1945
Adresseavisen, mai - oktober 1945
Ny Tid - 16.07.1945
Arkivverket, Riksarkivet. Brev av 8. mai 2008

Samtaler med tidsvitner fra 1945: Nora Aune, Arne Berg, Bjarne Berg, Magnhild Edvardsen, Viktor Olsen, Gudrun Solem og Richard Ulstad.

Thorleif Eggen, født 1928, gartner fra Staup Hagebruksskole, eier og driver av Eggens Gartneri, Charlottenlund, fram til 1992.

Minnesteinene på Lademoen (lengst til venstre) og på Moholt kirkegård. På minnesteinen på Lademoen står det "Til minne om de sovjetiske borgere som mistet livet i Norge under krigen 1940 - 1945 og som er gravlagt her". På minnesteinen på Moholt står det "Til minne om de jugoslaver som mistet livet i Norge under krigen 1940 - 1945 og som er gravlagt her."

Foto:

Sigurd A. Fjær (Lademoen) og Knut L. Vik (Moholt).